

А. В. Жайворонок,
старший викладач, Європейський Університет

СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИРОБНИЦТВА ТА РИНКУ ХЛІБОБУЛОЧНИХ ВИРОБІВ УКРАЇНИ

L. Ghayvoronok,
senior lecturer, European University

STRUCTURAL FEATURES OF THE PRODUCTION AND MARKET OF BAKERY UKRAINE

Досліджено та охарактеризовано структурні особливості виробництва та ринку хлібобулочних виробів України, специфіку господарської діяльності окремих підприємств галузі та умов формування їх маркетингової товарної політики. Наведено статистичні дані про обсяги промислового виробництва та споживання хлібопекарської продукції. Встановлено, що на ринку хліба і хлібобулочних виробів функціонує велика кількість підприємств різних розмірів і форм власності, які конкурують між собою на регіональних ринках.

The article investigates and characterized the structural features of the production and market of bakery products Ukraine, the specifics of individual economic and industry conditions of the marketing of their commercial policy. Shows statistics on industrial production and consumption of bakery products. It was established that the market of bread and bakery operates a large number of companies of different sizes and types of ownership that compete in regional markets.

Ключові слова: ринок хліба, хлібопекарські підприємства, хліб, хлібобулочні вироби, обсяг виробництва, асортимент, конкуренція.

Key words: bread market, baking companies, bread, bakery products, production volume, product range, competition.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Ринок України представлений великою кількістю вітчизняних підприємств, які забезпечують населення необхідними продуктами харчування. Особливістю ринку хліба і хлібобулочних виробів України є майже сто відсоткове забезпечення продукцією вітчизняного виробництва. Це зумовлено тим, що хліб і хлібобулочні вироби мають короткий термін зберігання й повинні бути реалізовані протягом доби. Висока соціальна значущість хліба та потреба у стабільному й своєчасному забезпеченні населення якісною і свіжою продукцією зумовлюють необхідність дослідження реальної місткості ринку та виявлення потенційних можливостей для розвитку хлібопекарських підприємств відповідно до змін, які відбуваються в суспільстві. Хлібобулочна продукція посідає ключове місце в раціоні українського населення й, відповідно, попит на неї має стабільну тенденцію. У зв'язку з цим, стан і перспективи розвитку виробництва та функціонування хлібобулочних виробів в Україні є предметом досліджень фахівців різного спрямування. Дослідження стану, проблем і перспектив розвитку ринку хліба і хлібобулочних виробів України було, є і залишатиметься в майбутньому актуальним за будь-яких умов розвитку економіки країни.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Ряд досліджень українських фахівців, зокрема О. Васильченко та Т. Макарової, Н. Костецької, І. Ладико та Л. Ладико, М. Нетяжука, М. Плотникова і В. Мосячука присвячено аналізу тенденцій розвитку підприємств хлібопекарської промисловості та ринку хліба та хлібобулочних виробів. Дослідники оцінюють стан і рівень розвитку підприємств з виробництва хлібобулочних виробів, виявляють проблеми на шляху до подальшого розвитку та задоволення потреб споживачів, звертаючи увагу на необхідність постійного моніторингу ситуації на ринку з метою достатньої поінформованості для розробки заходів щодо удосконалення товарної політики хлібопекарських підприємств та управління розвитком галузі в цілому.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Зважаючи на необхідність у постійному забезпеченні населення хлібом, виникає потреба у дослідженні нових проблем, з якими стикаються вітчизняні хлібопекарські підприємства, та окресленні перспектив подальшого розвитку ринку хліба і хлібобулочних виробів відповідно до тих умов, які виникають у результаті змін, що відбуваються в країні.

МЕТА СТАТТІ

Дослідження особливостей ринку хліба і хлібобулочних виробів в Україні, сучасного стану, проблем і перспектив подальшого розвитку в сучасних умовах господарювання.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Ринок хліба та хлібобулочних виробів України на 99% представлений продукцією вітчизняного виробництва [19, с. 5—9]. В Україні виробляється біля 1,5—2 млн т хліба і хлібобулочних виробів щорічно (табл. 1), що повністю забезпечує населення України цією продукцією. Однак, незважаючи на особливе значення хліба та хлібобулочних виробів для українського споживача, їх виробництво постійно скорочується. Так, протягом 2005—2015 рр. спостерігається зменшення випікання хліба і хлібобулочних виробів.

Якщо у 2005 р. було вироблено 2264 тис. т хлібобулочних виробів, то за підсумками 2015 р. відповідний показник дорівнював 1205 тис. т. При чому міжрічний індекс відповідної продукції в останні роки (2013—2015 рр.) демонстрував різке зниження у порівнянні із періодом 2005—2012 рр. Це не можна пояснити безпосередньо кореляцією із зростанням цін на хліб та хлібопродукти. Індекс відповідних споживчих цін протягом періоду 2005—2015 рр. зріс у 4,5 разів, тоді як кумулятивне зниження індексу хлібобулочної продукції дорівнювало 0,52. Не було причиною скорочення попиту на хлібобулочні вироби й скорочення населення України. Дані таблиці 1 свідчать, що зниження виробництва на 1 особу було більшим ніж зниження населення України.

Таблиця 1. Виробництво хліба та хлібобулочних виробів в Україні за 2005–2015 рр.

Показник	Роки										
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Виробництво виробів хлібобулочних, тис. т	2264	2160	2034	1978	1828	1808	1769	1679	1560	1357	1205
Виробництво виробів хлібобулочних на одну особу, кг	47,9	46,1	43,6	42,6	39,7	39,3	38,6	36,8	34,2	29,9	28,1
Індекси продукції підприємств з виробництва хліба та хлібобулочних виробів, % до попереднього року	98,1	95,4	94,2	97,2	92,4	98,9	97,8	94,9	92,9	87,0	88,8
Індекси споживчих цін на хліб і хлібопродукти, % до попереднього року	98,9	113,7	119,5	127,8	112,6	112,3	115,0	98,0	101,1	113,4	160,6

Джерело: сформовано автором за даними [8, с. 134–138; 10; 11, с. 414; 12, с. 58–59; 22, с. 524; 23–28; 29, с. 239; 30] та Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

Основними причинами зниження обсягу виробництва у хлібопекарській галузі фахівці вважають: перехід до раціонального використання хлібобулочної продукції; випікання хлібобулочних виробів у домашніх умовах; відсутність повернення черствого хліба з торговельної мережі; низьку купівельну спроможність населення [5, с. 5–8]. Крім того, за останні роки серед причин, які призвели до скорочення, — втрата виробничих потужностей внаслідок окупації частини території країни.

У регіональному розрізі серед виробників хлібобулочних виробів провідні позиції посідають м. Київ, Дніпропетровська, Донецька та Харківська області, а найменший обсяг виробництва спостерігається у Закарпатській, Тернопільській, Чернівецькій та Чернігівській областях.

Однак, втрата виробничих потужностей внаслідок окупації частини території країни стала причиною корекції географії виробництва хлібобулочних виробів. Так, за підсумками I півріччя 2015 р., виробництво хлібобулочної продукції в Донецькій області скоротилося на 69,5% або 47,5 тис. т. У результаті її частка у виробництві зменшилася майже на 6%, а її положення в рейтингу погіршилося з 2-го до 11-го місця. У Луганській області виробництво хлібобулочних виробів скоротилося майже в 8 разів, й тепер вона посідає останнє місце в рейтингу [4, с. 56].

Асортимент хлібобулочних виробів, які випікають в Україні, представлений різними видами хліба та широким спектром булочних виробів. Асортиментна структура за наведеними укрупненими групами залишається практично незмінною (табл. 2). У ній чільне місце посідає хліб пшеничний, обсяги випікання якого становлять 45–50% (залежно від року) від загального обсягу виробництва хлібобулочних виробів. Однак, з 2007 р. спостерігається зменшення його частки (до 5%) на користь житньо-пшеничних видів хліба та булочних виробів. Обсяги виробництва житнього хліба, які зменшилися з 18,4 у 2007 р. до 8,4 тис. т у 2012 р. (частка у асортиментній структурі з 0,9 до 0,5% відповідно), у 2015 р. зросли до 20,0 тис. т (частка у асортиментній структурі до 1,7%). Обсяги випікання хліба дієтичного коливаються у межах 4,0–5,7 тис. т, а його частка у загальному виробництві протягом останніх років залишається незмінною і становить 0,1–0,2%.

Підприємства з виробництва хлібобулочних виробів постійно працюють у напрямі вдосконалення організації виробничого процесу, зокрема переходять на порційні способи приготування тіста, організують при заводах пекарні, укомплектовані імпортним обладнанням, що дає змогу значно розширити асортимент виробів та впроваджувати прискорені технології випікання хліба [13, с. 163–167].

Потужний вплив на розвиток хлібопекарських підприємств відіграє зміна попиту на хлібобулочну продукцію. Цей попит слід відрізнити від фактичних обсягів

виробництва хлібобулочних підприємств. По-перше, попит виражає сукупну потребу населення у виробі із зернових (борошно, крупи, зернобобові (горох, квасоля), а також хліб, макаронні та кондитерські вироби в перерахунку на борошно). По-друге динаміка змін попиту більше ніж обсяги виробництва говорять про зміну смакових та споживчих аспектів поведінки покупців хлібобулочних виробів.

Попит на хлібобулочну продукцію в Україні кореспондується з раціональною нормою її споживання хліба, добова норма якого, за різними оцінками, повинна становити 250, 350, 400 і навіть 450 г на добу, залежно від віку і маси тіла людини, або від 110 до 115 кг на рік [2, с. 416]. Законодавчо регламентована в Україні раціональна норма споживання хліба та хлібобулочних виробів для дітей віком до 6 років становить 43,8 кг на особу на рік, для дітей віком від 6 до 18 років — 79,1 кг, для працездатного населення — 101 кг, для непрацездатного — 100 кг [15].

Протягом 2005–2015 рр. щорічне фактичне споживання хлібних продуктів в Україні, як правило, перевищувало раціональну норму, проте останні декілька років спостерігається його зменшення. Якщо у 2005 р. воно становило 123,5 кг на одну особу, то у 2011 і 2012 рр. відповідно 110,4 і 109,4 кг, а у 2015 р. вже 103,0 кг (табл. 3).

Поглиблення спаду виробництва хліба та хлібобулочних виробів дає підстави зробити припущення про розширення тіншового ринку виробництва хліба, зокрема збільшення виробництва хліба мініпекарнями та супермаркетами, що виробляють хліб під власною торговою маркою. Це викликано: адміністративним регулюванням й стримуванням цін на хліб, що виробляється промисловими хлібо заводами, та, як наслідок, їх збитковим виробництвом і нестачею обігових коштів; конкурентними перевагами виробників хліба, що оподатковуються за спрощеною системою; відсутністю державної підтримки промислових виробників хліба.

Стійкі тенденції у зменшенні обсягів виробництва хліба і хлібобулочних виробів в Україні за роки незалежності на думку українських фахівців [5, с. 5–8; 12, с. 58–59; 14; 18] перш за все, пов'язані із поступовою зміною культури споживання цієї продукції, а також загальним підвищенням добробуту населення.

Щорічне фактичне споживання хлібних продуктів в Україні менше від аналогічного показника у країнах СНД, за виключенням Білорусі, що узгоджується з пануючою думкою, що чим більш розвинутою стає економіка країни, тим ближче фактичне споживання певного продукту харчування буде до раціональної норми.

Споживання хліба і хлібних продуктів у середньому за місяць у розрахунку на одну особу диференційоване залежно від місця проживання, чисельного складу домогосподарств, кількості дітей у їх складі та рівня доходів. У сільській місцевості хліба і хлібних продуктів споживають, за офіційною статистикою, більше, ніж у

Таблиця 2. Виробництво хлібобулочних виробів за видами у 2007–2015 рр.

Показник	Роки								
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
	<i>тис. т</i>								
Вироби хлібобулочні - всього	2033,7	1978,4	1827,5	1807,1	1768,7	1679,1	1560,0	1356,7	1205,1
у тому числі									
хліб житній	18,4	13,4	9,7	11,0	9,4	8,6	13,4	23,7	20,0
хліб пшеничний	1029,6	1005,6	900,3	871,3	815,3	801,3	726,4	596,4	525,7
хліб житньо-пшеничний і пшенично-житній	584,2	555,6	543,6	541,1	523,6	488,2	456,9	430,4	386,9
вироби булочні	395,3	396,5	366,4	375,9	413,0	374,9	356,5	300,9	267,9
хліб дієтичний	2,0	2,1	2,0	2,1	2,6	2,1	2,3	2,1	2,0
хліб інший	4,3	5,2	5,5	5,7	4,8	4,0	4,5	3,2	2,6
	<i>% до загального обсягу</i>								
Вироби хлібобулочні - всього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
у тому числі									
хліб житній	0,9	0,7	0,5	0,6	0,5	0,5	0,9	1,7	1,7
хліб пшеничний	50,6	50,8	49,3	48,2	46,1	47,7	46,6	44,0	43,6
хліб житньо-пшеничний і пшенично-житній	28,7	28,1	29,7	29,9	29,6	29,1	29,3	31,7	32,1
вироби булочні	19,4	20,0	20,0	20,8	23,4	22,3	22,9	22,2	22,2
хліб дієтичний	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2
хліб інший	0,2	0,3	0,3	0,3	0,3	0,2	0,3	0,2	0,2
	<i>% до попереднього року</i>								
Вироби хлібобулочні - всього	...	97,3	92,4	98,9	97,9	94,9	92,9	87,0	88,8
у тому числі									
хліб житній	...	72,8	72,4	113,4	85,6	91,3	155,8	176,9	84,4
хліб пшеничний	...	97,7	89,5	96,8	93,6	98,3	90,7	82,1	88,1
хліб житньо-пшеничний і пшенично-житній	...	95,1	97,8	99,5	96,8	93,2	93,6	94,2	89,9
вироби булочні	...	100,3	92,4	102,6	109,9	90,8	95,1	84,4	89,0
хліб дієтичний	...	105,0	95,2	105,0	122,1	81,9	109,5	91,3	95,2
хліб інший	...	120,9	105,8	103,6	83,4	84,1	112,5	71,1	81,3

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

міських поселеннях, однак протягом 2000—2014 рр. споживання хліба і хлібних продуктів у містах зменшилось з 10,5 до 8,2 кг у середньому за місяць у розрахунку на одну особу, а у сільській місцевості з 11,2 кг до 10,6 кг. Диференціація загальної кількості щорічного споживання хліба залежно від чисельного складу домогосподарств, кількості дітей у їх складі та рівня доходів протягом 2008—2014 рр. незначна.

Враховуючи фактичні обсяги споживання хліба і хлібобулочних виробів населенням України, можна стверджувати, що ринок хліба та хлібобулочних виробів України є насиченим. Проте, споживання хліба та хлібобулочних виробів у значних обсягах в Україні є традиційним [1, с. 155], тому малоімовірно, що з розвитком економіки фактичне споживання хліба та хлібобулочних виробів втратить своє значення, а виявлена зміна смаків споживачів призведе до падіння споживання хлібобулочних виробів до масштабів, що загрожують економічній основі функціонування хлібопекарської галузі. Скоріше слід очікувати зміни структури смаків у бік менш калорійної продукції, більшого розмаїття на рівні асортименту, скорочення обсягів "соціальних" видів хліба та хлібобулочних виробів та збільшення ексклюзивних, малосерійних та "елітних" сортів.

Поява оригінальних продуктів, з якими споживають хліб, нові можливості побутової техніки, спосіб життя, за якого дедалі менше часу витрачається на процес при-

готування їжі — усі ці чинники дають змогу підприємствам, які працюють на хлібопекарському ринку, знайти той напрямок, який дасть змогу утриматись, розвиватись, приносити користь собі і людям [20, с. 78—91].

Протягом 1990—2012 рр. відбувся перерозподіл ринку між виробництвом продукції великими хлібопекарськими підприємствами, малими підприємствами та домогосподарствами. Частка крупних (великих) підприємств у загальному виробництві хліба та хлібобулочних виробів значна і становить біля 90%. Проте встановити реальну частку, обсяги виробництва та обсяги реалізації малих підприємств, пекарень та мініпекарень досить складно, оскільки за цими суб'єктами не ведеться статистичний облік.

Таким чином, ринок хліба та хлібобулочних виробів в Україні характеризується стабільним попитом на продукцію, однак спостерігається тенденція зниження обсягів виробництва, що пов'язано зі скороченням споживання, що викликане демографічною ситуацією в країні (скорочення чисельності населення), змінами смаків, й відповідно, змінами в структурі харчування громадян України (переорієнтація споживача на інші продукти харчування) та збільшенням обсягів випікання хліба невеликими пекарнями, супер- та гіпермаркетами, а також домашніми господарствами.

Стабілізація цінової ситуації на продовольчому ринку здійснюється за рахунок інтервенцій державних ресурсів з Аграрного фонду в достатніх обсягах за при-

Таблиця 3. Споживання хлібних продуктів населенням України у 2005—2015 рр.

Показник	Роки								
	2005	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Фонд споживання хлібних продуктів ¹ населенням України, тис. т	5817,2	5340,1	5145,1	5105,9	5046,8	4989,9	4933,2	4667,7	4418,7
% до попереднього періоду	94,7	91,8	96,3	99,2	98,8	98,9	98,9	94,6	94,7
Споживання основних хлібних продуктів населенням України на одну особу за рік, кг	123,5	115,4	111,7	111,3	110,4	109,4	108,3	108,4	103,0
% до попереднього періоду	98,9	93,4	96,8	99,6	99,2	99,1	99,1	100,0	95,0

Примітка: ¹Фонд споживання хлібних продуктів включає борошно, крупи, зернобобові (горох, квасоля), а також хліб, макарони та кондитерські вироби в перерахунку на борошно.

Джерело: розраховано автором за даними [3, с. 56; 4, с. 56; 30].

нятими стабільними цінами. Поставка хлібопекарським підприємствам борошна покликана компенсувати один з головних факторів, що впливає на ціну хліба. Однак кількість збиткових підприємств, в результаті адміністративного регулювання цін, із року в рік зростає.

Низька рентабельність та збитковість підприємств обумовлює відсутність коштів на технічне переоснащення і запровадження енергозберігаючих технологій, а також неможливість підтримувати матеріально-технічну базу в належному стані.

Цінова ситуація на ринку хліба та хлібобулочних виробів характеризувалася стабільністю у 2012—2013 рр. (споживчі ціни на хліб зросли на 2,7 та 2,4% відповідно). Однак, у 2014 р. індекс споживчих цін на хліб і хлібопродукти зріс до 113,4%, а у 2016 р. — досяг 160,6%. Однак доходи від їх реалізації не покривали зростаючі витрати на виробництво, оскільки подорожчав природний газ для промислових споживачів; збільшився законодавчо встановлений рівень мінімальної заробітної плати; зросли тарифи на електроенергію, ціни на допоміжну сировину (зокрема, дріжджі та сіль), транспортні витрати (за рахунок зростання цін на бензин); відбулося збільшення цін на основну сировину — борошно. Зокрема за інформацією АПК-Інформ зросли ціни на пшеничне борошно на внутрішньому ринку [19, с. 5—9], а інтервенції борошна з Аграрного фонду не виконували стабілізуючу роль на ринку хліба.

За даними Державної служби статистики у 2015 р., незважаючи на зменшення кількості збиткових підприємств до 37,9%, загальна сума збитку становила 40,5 млн грн. Для порівняння у 2013 р. 38,9% підприємств були збитковими з сумою збитку 537,1 млн грн., яка в загальному підсумку була покрита прибутком у 885,2 млн грн. 64,6% підприємств [10].

Структурні зміни на ринку хлібопекарської продукції пов'язані з тим, що все більше відповідної продукції випускається невеликими підприємствами, результати роботи яких не враховуються органами статистики. Підтвердженням останнього аргументу можуть служити така інформація про структуру основних виробників хліба і хлібобулочних виробів в Україні [11, с. 414]:

- 72% хліба і хлібобулочних виробів виготовляють промислові хлібозаводи, розташовані у містах і районних центрах (близько 400);

- 6% хліба виготовляють підприємства колишньої системи Укркоопсоюзу. Таких хлібозаводів близько 500. Як правило, ці хлібозаводи мають невелику потужність і обслуговують населення сіл;

- 1,5% хліба припадає на частку підприємств Укрпродсоюзу;

- 20% хліба і хлібобулочних виробів випікають приватні, малі пекарні.

Доволі інтенсивний рівень конкуренції на ринку хлібобулочних виробів в Україні спостерігається між великими хлібозаводами і мініпекарнями. Особливістю ринку хліба є його локальний характер через нетривалий термін зберігання продукції. Тому основна увага зосереджується на місцевих конкурентах. Основними чинниками конкурентоспроможності на ринку є успішність боротьби за існуючі ніші, формування стійкої лояльності покупців, дозована та влучна створення пропозиція нової продукції. За даними АПК-Інформ в Україні щорічно Дегустаційною комісією Укрхлібпрому розглядаються і затверджуються рецептури до 200 нових найменувань хліба і хлібобулочних виробів і 180 видів кондитерських виробів. "При високому рівні диференціації попиту індивідуальному капіталу легше знайти нішу для реалізації себе у вигляді товарної маси і вище ймовірність вилучення при цьому закладеної в ній доданої вартості" [19, с. 5—9].

Основним джерелом фінансування діяльності підприємств хлібобулочної галузі є власні фінансові ресурси. Крім того, можуть використовуватися кредитні ресурси, вклади учасників акціонерних товариств, над-

ходження від продажу акцій тощо. Держава здійснює підтримку підприємств хлібопекарської промисловості на етапі закупівлі зерна та борошна, а також у закупівлі вантажних автотранспортних засобів, сільгосптехніки та обладнання для виробництва та переробки сільськогосподарської продукції як вітчизняного, так і іноземного виробництва [16].

Ринок хліба і хлібобулочних виробів, як і інші ринки продовольства, неодмінно залишається пріоритетним у діяльності органів Антимонопольного комітету України, метою якої є реалізація стратегії держави на зміцнення її конкурентоспроможності у світовому економічному просторі та захист інтересів кожної української родини, на столі якої мають бути недорогі та високоякісні продукти харчування.

На виконання завдань, покладених на органи Антимонопольного комітету України, його територіальними відділеннями поряд з ситуацією на ринках м'ясомолочної продукції, цукру, круп, борошна, досліджується стан ринку хліба та хлібобулочних виробів. Детальний аналіз цінової ситуації дозволяє виявити безпідставні цінові збурення у регіонах і вжити відповідні заходи на упередження негативних явищ. На товарних ринках оптової реалізації хліба та хлібобулочних виробів, територіальними відділеннями здійснюється: моніторинг оптово-відпускних цін на хліб та хлібобулочні вироби; моніторинг закупівельних цін на борошно для хлібопечення; аналіз фактичної структури собівартості основних сортів хліба; проводяться перевірки господарської діяльності хлібозаводів області. Кожний випадок підвищення ціни на цих ринках аналізується та, у випадку встановлення факту необґрунтованого підвищення цін, вживаються заходи відповідно до чинного законодавства.

В Україні законодавчо затверджене регулювання обласними адміністраціями цін і рівня рентабельності на соціальні сорти хліба [17, с. 39—44]. Це суттєво обмежує можливість маркетингового розвитку хлібопекарських підприємств.

Оскільки в законодавчому порядку не врегульовано значення термінів "соціальні" або "соціально значущі" сорти хліба, а також не визначено єдиного критерію регулювання рівнів рентабельності, в регіонах обмежено або регулюванню підлягають практично всі види хліба та хлібобулочних виробів (включаючи батон з борошна вищого гатунку) [7]. В результаті цього виробники промислові хлібопекарські підприємства опинилися в скрутному фінансовому стані, який із року в рік погіршується.

Серед пропозицій щодо нагального вирішення проблеми збереження та розвитку галузі поступовий перехід на вільне ціноутворення на ринку хліба та хлібобулочних виробів (на першому етапі приведення цін до економічно-обґрунтованого рівня) та запровадження адресної дотації соціально-незахищеним верствам населення дасть можливість забезпечити захист інтересів як виробників, так і споживачів хліба та хлібобулочних виробів [7].

ВИСНОВКИ

Базуючись на результатах аналізу динаміки показників функціонування виробництва хліба та хлібобулочних виробів та причин виявлених тенденцій, можна зробити висновок, що зниження його обсягів в Україні пов'язане з такими чинниками, як: зміна смаків, обумовлену прогресом у сприйнятті принципів здорового харчування; трансформація моделі споживчої поведінки щодо продуктів харчування як у зв'язку із зростанням доходів населення так і через збільшення доступності та розмаїття харчових продуктів, зниження чисельності населення України; зарегульованість діяльності великих та середніх хлібобулочних підприємств; поява значної кількості малих підприємств, мініпекарень, фізичних осіб-підприємців; поява напівфабрикатів та заморожених хлібобулочних виробів, що потребують для приго-

тування мінімальної обробки в звичайних побутових пічках; поява побутових хлібопічок, які стали виразниками стійкої тенденції до зростання приготування хліба в домашніх умовах; зміною смаків споживачів та пропагування здорового харчування, що обмежує щоденне споживання хліба та хлібобулочних виробів.

Основними внутрішніми проблемами у діяльності хлібопекарських підприємств, що спричиняють зменшення обсягів виробництва хліба і хлібобулочних виробів є:

— відсутність контролю на ринку зерна і борошна (значне зростання цін на борошно). Аграрний фонд впродовж попередніх двох років не виконував функції по стабілізації цінової ситуації;

— збільшення обсягів "тіньового" випуску хліба і хлібобулочної продукції;

— подорожання палива й електроенергії (при адміністративному стримуванні цін на хліб, внаслідок чого відбувається зниження рентабельності хлібо заводів і малих хлібопекарських підприємств);

— невідповідність якості борошна вимогам хлібопекарського виробництва, внаслідок чого знижується якість хліба і хлібобулочних виробів;

— надмірність виробничих потужностей, які використовуються лише на 30—40%, однак вимагають усієї повноти витрат на утримання;

— значне фізичне і моральне зношення хлібопекарського обладнання — в середньому на 70—80%;

— мінімальне оновлення технологічного обладнання хлібо заводів через відсутність коштів на технічне переоснащення, впровадження енергозберігаючих технологій, розробку сучасних систем забезпечення якості і безпеки продукції;

— низький рівень кваліфікації працівників хлібопекарських підприємств;

— висока плінність кадрів, зважаючи на низьку зарплату;

— відсутність сприятливих економіко-політичних умов для залучення як іноземних, так і вітчизняних інвесторів, застосування як вже давно відомих, так і нових форм кредитування виробництва тощо.

Таким чином, для ефективного функціонування на ринку хліба і хлібобулочних підприємств з їх виробництва необхідно підвищувати конкурентоспроможність продукції, оновлювати технологічне обладнання, удосконалювати цінову політику, розширювати асортимент та зменшувати витрати у виробництві за рахунок впровадження нових технологій і переоснащення технологічної бази. При цьому основними пріоритетними напрямками розвитку галузі мають стати: енергозбереження як один із ефективних засобів зниження собівартості хліба та підвищення якості і безпеки хліба та хлібобулочних виробів шляхом впровадження сучасних устаткування, технологій та систем безпеки.

Література:

1. Артюх А.Ф. Українська народна кулінарія: Історико-етнографічне дослідження: монографія / А.Ф. Артюх. — К.: Наукова думка, 1977. — 155 с.

2. Ауэрман А.Я. Технологія хлібопекарного виробництва: учебник / А.Я. Ауэрман. — 9-е изд. перераб. и доп. / Под общ. ред. Л.И. Пучковой. — СПб.: Профессия, 2002. — 416 с.

3. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України за 2012 рік / [стат. зб.; за ред. Н.С. Власенко] / Державна служба статистики України. — К.: Державна служба статистики України, 2013. — 56 с.

4. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України за 2013 рік / [стат. зб.; за ред. Н.С. Власенко] / Державна служба статистики України. — К.: Державна служба статистики України, 2014. — 56 с.

5. Васильченко А.Н. Состояние и перспективы развития хлебопекарной промышленности в Украине /

А.Н. Васильченко // Харчова наука і технологія. — 2009. — № 1. — С. 5—8.

6. Виробництво основних видів промислової продукції по місяцях 2015 року [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Державної служби статистики України. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

7. Засідання конференції уповноважених представників підприємств хлібопекарської промисловості [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Об'єднання підприємств хлібопекарної промисловості "Укрхлібпром". — 2013. — 15 березня. — Режим доступу: http://ukrhlbiprom.org.ua/ua/novini/15_bereznja_2013.html

8. Ібрагімов Е.Е. Особливості формування стратегічного плану в корпораціях хлібопекарної галузі / Е.Е. Ібрагімов // Формування ринкових відносин в Україні. — 2012. — № 9. — С. 134—138.

9. Индексы споживчих цін за 2015 рік / [стат. зб.; за ред. І.М. Жук] / Державна служба статистики України. — К.: Державна служба статистики України, 2016. — 177 с.

10. Інформація про підсумки роботи підприємств хлібопекарської галузі, виконавчого апарату Об'єднання "Укрхлібпром" та ЦВТЛ у 2012 році [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Об'єднання підприємств хлібопекарної промисловості "Укрхлібпром". — Режим доступу: http://ukrhlbiprom.org.ua/ua/novini/informacija_pro_pidsutki_roboti_u_2012.html.

11. Коммонс Дж.Р. Правовые основания капитализма / Дж.Р. Коммонс / Пер. с англ. А. Апполонова, А. Маркова; под ред. М. Одинцовой. — М.: Изд. дом Высшей школы экономики, 2011. — 414 с.

12. Мокрова Т.Ю. Структура современного ассортимента хлебо-булочных изделий / Т.Ю. Мокрова // Хранение и переработка зерна. — 2005. — № 6. — С. 58—59.

13. Навольська Н.В. Сучасний стан та перспективи розвитку ринку хліба і хлібобулочних виробів Тернопільського регіону / Н.В. Навольська // Стадії розвитку економіки. — 2013. — № 2. — С. 163—167.

14. Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення" від 14.04.2000 р. № 656 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/656-2000-p>

15. Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення фінансової підтримки суб'єктів господарювання агропромислового комплексу через механізм здешевлення кредитів та компенсації лізингових платежів" від 11.08.2010 р. № 794 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/794-2010-p>

16. Постанова Кабінету Міністрів України "Про ціноутворення в умовах реформування економіки" від 21.10.1994 р. № 733 (із змінами) [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/733-94-p>.

17. Ралко О.С. Дослідження ринку хліба та хлібобулочних виробів України / О.С. Ралко // Проблеми науки. — 2012. — № 8. — С. 39—44.

18. Рынок Украины [Электронный ресурс] // Информационно-аналитическое агентство "АПК-Информ". — Режим доступа: <http://www.apk-inform.com/gu>

19. Рынок хлебобулочных и кондитерских изделий Украины // Хлебопекарское и кондитерское дело. — 2005. — № 1. — С. 5—9.

20. Солошонок А.А. Хлібопекарська галузь України: реалії та перспективи розвитку / А.А. Солошонок, О.М. Полонська // Продуктивність агропромислового виробництва. Економічні науки. — 2014. — Вип. 25. — С. 78—91.

21. Соціально-економічне становище України за 2015 рік // Офіційний сайт Державної служби статистики України. — Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua

22. Старостіна А.О. Промисловий маркетинг: теорія, світовий досвід, українська практика / Старостіна А.О., Длігач А.О., Кравченко В.А. — К.: Знання, 2005. — 764 с.

23. Статистична інформація про виробництво основних видів промислової продукції [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Державної служби статистики України. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

24. Статистичний щорічник України за 2009 рік / За ред. О.Г. Осауленка / Державний комітет статистики України. — К., 2010. — 567 с.

25. Статистичний щорічник України за 2011 рік / За ред. О.Г. Осауленка / Державний комітет статистики України. — К.: ТОВ "Август Трейд", 2012. — 558 с.

26. Статистичний щорічник України за 2012 рік / За ред. О.Г. Осауленка / Державна служба статистики України. — К., 2013. — 552 с.

27. Статистичний щорічник України за 2013 рік / За ред. О.Г. Осауленка / Державна служба статистики України. — К., 2014. — 534 с.

28. Статистичний щорічник України за 2014 рік / За ред. І.М. Жук / Державна служба статистики України. — К., 2015. — 586 с.

29. Україна у цифрах у 2015 році / [стат. зб.; за ред. І.М. Жук] / Державна служба статистики України. — К.: Державна служба статистики України, 2016. — 239 с.

30. Фінансові інтервенції [Електронний ресурс] // Аграрний фонд України. — Режим доступу: <http://af.gov.ua/uk/2013-02-18-10-32-48/finint.html>

References:

1. Artiukh, L. F. (1977), *Ukrains'ka narodna kulinariia: Istoryko-etnografichne doslidzhennia* [Ukrainian folk cooking: Historical and ethnographic research], Naukova dumka, Kyiv, Ukraine.

2. Auerman, L. Ya. (2002), *Tekhnolohyia khlebopekarnoho proyzvodstva* [Technology hlebopekarnoho production], Professyia, St.Petersburg, Russia.

3. Vlasenko, N.S. (2013), *Balansy ta spozhyvannia osnovnykh produktiv kharchuvannia naselenniam Ukrainy za 2012 rik* [Balances and consumption of basic foodstuffs population of Ukraine for 2012], Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

4. Vlasenko, N.S. (2014), *Balansy ta spozhyvannia osnovnykh produktiv kharchuvannia naselenniam Ukrainy za 2013 rik* [Balances and consumption of basic foodstuffs population of Ukraine for 2013], Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

5. Vasylychenko, A. N. (2009), "Status and prospects of development of the baking industry in Ukraine", *Kharchova nauka i tekhnolohiia*, vol. 1, pp. 5—8.

6. State Statistics Service of Ukraine (2016), "Meeting of the Conference of authorized representatives of enterprises baking industry", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 05 Jan 2017).

7. Ukrkhliprom (2013), "Meeting of the Conference of authorized representatives of enterprises baking industry", http://ukrhliprom.org.ua/ua/novini/15_bereznja_2013.html.

8. Ibrahimov, E. E. (2012), "Features of formation of a strategic plan in corporations baking industry", *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, vol. 9, pp. 134-138.

9. Zhuk, I. M. (2016), *Indeksy spozhyvchykh tsin za 2015 rik* [Consumer price indices for 2015], Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

10. Ukrkhliprom (2013), "Information on the outcome of enterprises baking industry Association executive office "Ukrkhliprom" and TSVTL in 2012", available at: http://ukrhliprom.org.ua/ua/novini/informacija_pro_pidsumki_roboti_u_2012.html (Accessed 05 Jan 2017).

11. Kommons, Dzh. R. (2011), *Pravovye osnovaniya kapitalyza* [Legal basis of capitalism], *Yzd. dom Vyshej shkoly ekonomyky*, Moscow, Russia.

12. Mokrova, T. Yu. (2005), "The structure of the current range of bakery products", *Khramenye y pererabotka zerna*, vol. 6, pp. 58—59.

13. Navol's'ka, N. V. (2013), "The current state and prospects of development of the market of bread and bakery Ternopil region", *Stalyj rozvytok ekonomiky*, vol. 2, pp. 163—167.

14. Cabinet of Ministers of Ukraine (2000), Resolution "On approval sets of food, non-food items and sets of sets services for major social and demographic groups", available at: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/656-2000-p> (Accessed 05 Jan 2017).

15. Cabinet of Ministers of Ukraine (2010), Resolution "On approval of the use of funds provided by the state budget for financial support entities agriculture through the mechanism cheaper loans and lease payments of compensation", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/794-2010-p> (Accessed 05 Jan 2017).

16. Cabinet of Ministers of Ukraine (1994), Resolution "About pricing in restructuring the economy", available at: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/733-94-p> (Accessed 05 Jan 2017).

17. Ralko, O. S. (2012), "Investigation of bread and bakery products Ukraine", *Problemy nauky*, vol. 8, pp. 39—44.

18. APK-Inform (2017), "Market of Ukraine", available at: <http://www.apk-inform.com/ru> (Accessed 05 Jan 2017).

19. *Khlebopekarskoe y kondyterskoe delo* (2005), "The market of bakery and confectionery products in Ukraine", *Khlebopekarskoe y kondyterskoe delo*, vol. 1, pp. 5—9.

20. Soloshonok, A. L. and Polons'ka, O. M. (2014), "Bakery sector in Ukraine: realities and prospects of development", *Produktyvnist' ahropromyslovoho vyrobnytstva. Ekonomichni nauky*, vol. 25, pp. 78—91.

21. State Statistics Service of Ukraine (2015), "Socio-economic situation of Ukraine in 2015", available at: www.ukrstat.gov.ua (Accessed 05 Jan 2017).

22. Starostina, A. O. Dliach, A. O. and Kravchenko, V. A. (2005), *Promyslovyy marketynh: teoriia, svitovyy dosvid, ukrains'ka praktyka* [Industrial marketing: theory, world experience and Ukrainian practice], Znannia, Kyiv, Ukraine.

23. State Statistics Service of Ukraine (2017), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 05 Jan 2017).

24. Osaulenko, O. H. (2010), *Statystychnyj schorichnyk Ukrainy za 2009 rik* [Statistical Yearbook of Ukraine for 2009], Derzhavnyj komitet statystyky Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

25. Osaulenko, O. H. (2012), *Statystychnyj schorichnyk Ukrainy za 2011 rik* [Statistical Yearbook of Ukraine for 2011], Derzhavnyj komitet statystyky Ukrainy, TOV "Avhust Trejd", Kyiv, Ukraine.

26. Osaulenko, O. H. (2013), *Statystychnyj schorichnyk Ukrainy za 2012 rik* [Statistical Yearbook of Ukraine for 2012], Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

27. Osaulenko, O. H. (2014), *Statystychnyj schorichnyk Ukrainy za 2013 rik* [Statistical Yearbook of Ukraine for 2013], Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

28. Zhuk, I. M. (2015), *Statystychnyj schorichnyk Ukrainy za 2014 rik* [Statistical Yearbook of Ukraine for 2014], Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

29. Zhuk, I. M. (2016), *Ukraina u tsyfrakh u 2015 rotsi* [Statistical Yearbook of Ukraine for 2015], Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

30. Ahrarnyj fond Ukrainy (2013), "Financial intervention", available at: <http://af.gov.ua/uk/2013-02-18-10-32-48/finint.html> (Accessed 05 Jan 2017).

Стаття надійшла до редакції 20.01.2017 р.